

PRIE LIETUVIŠKŲ SPAUDINIŲ UŽDRAUDIMO ISTORIJS

R. VEBRA

Lietuvių tarybinėje istoriografijoje (kaip ir apskritai istoriografijoje bei XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios šaltiniuose) egzistuoja dvi lietuviškos spaudos uždraudimo datos. Viena — 1864 m., kita — 1865 m. Pirmąją datą daugiausia palaiko istorikai, o antrąją — lietuvių literatūros istorijos tyrinėtojai¹.

Istorinėje literatūroje dabartiniu metu jau visai tiksliai nustatyta, kad M. Muravjovas 1864 m. birželio 5 d. raštu Nr. 281 uždraudė spausdinti lenkiškais raidėmis tik elementorius, o cenzūros komitetui žodžiu įsakė iki specialaus potvarkio neleisti spausdinti šia abėcėle jokių knygų.

Tačiau M. Muravjovas neuždraudė pardavinėti jau išspausdintas ir cenzūros neuždraustas knygas bei jas įvežti iš užsienio. M. Muravjovo draudimas galiojo tik Siaurės vakarų krašte. Taigi, faktiškai ir po nurodytų M. Muravjovo įsakymų lietuviškų knygų spausdinimas lotyniškais raidėmis ir prekyba jomis nenutrūko.

Štai kodėl 1865 m. balandžio 17 d. Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtam K. Kaufmanui, vykdžiusiam M. Muravjovo pradėtą politiką, teko daryti naujus žingsnius. Pirmiausia jis į M. Muravjovo 1863 m. gegužės mėn. sudarytą uždraustų lietuviškų knygų sąrašą įtraukia eilę naujų.

1865 m. rugpiūčio 20 d. jis įsako užantspauduoti Vilniaus knygynus².

Taigi, K. Kaufmanas į spaudos draudimo praktiką įveda net cenzūros leistų knygų konfiskavimą. 1865 m. rugpiūčio mėn. K. Kaufmanas, įsakęs padaryti kratas Vilniaus spaustuvėse, nustatė, kad jose ir po M. Muravjovo įsakymų lietuviškos knygos buvo spausdinamos³. Be to, į Lietuvą nemažais kiekiais buvo įvežamos lietuviškos knygos iš Rytų Prūsijos.

Visos aukščiau nurodytos aplinkybės ir privertė K. Kaufmaną parengti specialius aplinkraščius įvairioms žinyboms⁴. Šie aplinkraščiai buvo išsiuntinėti 1865 m. rugsėjo 6 d. (žr. 1—3 dokumentus)⁵.

¹ Tyla A. Prie lietuviškųjų spaudinių gotiškais raidėmis uždraudimo istorijos.— Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. VI. 1967, p. 171; TSRS Centrinis valstybinis istorinis archyvas Leningrade (toliau — CVIAL), f. 776, ap. 21, b. 730, l. 38—39; žr. taip pat Vėbra A. Kodėl egzistuoja dvi datos? — „Literatūra ir menas“, 1968, Nr. 119—120. Spaudos draudimas plačiau nušviestas str. „Lietuviškos spaudos draudimas XIX a. antroje pusėje“ (žr. Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija, IX, V., 1968, p. 83—94).

² CVIAL, f. 776, ap. 4, b. 27, l. 26.

³ Ten pat, l. 1—2.

⁴ Žr. Tyla A. Min. straipsnis, p. 172.

⁵ CVIAL, f. 776, ap. 21, b. 730, l. 38—43; ap. 3, b. 206, l. 2. K. Kaufmano 1865 m. rugsėjo 6 d. rašto vidaus reikalų ministrui ištrauka lietuvių kalba išspausdinta „Lietuvos TSR istorijos chrestomatijoje“ (Kaunas, 1964, p. 90—91).

K. Kaufmanas šiais aplinkraščiais uždraudė ne tik spausdinti, bet ir įvežti bei pardavinėti lietuviškas knygas lotynišku-lenkišku raidynu. Taigi, šis draudimas buvo visapusiškas.

Be to, K. Kaufmanas pasistengė, kad lietuviškų knygų draudimas būtų įvestas ir kitose Rusijos imperijos gubernijose (žr. 1 dokumentą) bei Lenkijos Karalystei priklausančioje Suvalkų gubernijoje (žr. 2 dokumentą). Raštai, pasiūsti į Lenkijos Karalystę vidaus ir dvasinių reikalų vyriausybės komisijos pirmininkui kunigaikščiui V. Cerkaskiui (žr. 2 dokumentą) ir Pabaltijo generalgubernatoriui (žr. 3 dokumentą), šiek tiek skiriasi nuo rašto, pasiūsto vidaus reikalų ministrui P. Valujevui (žr. 1 dokumentą). Svarbu tai, kad K. Kaufmanas rašo apie M. Muravjovo žodinio įsakymo galutinį patvirtinimą (žr. 2—3 dokumentus, 1 punktą).

1865 m. rugsėjo 23 d. aplinkraščiu Nr. 141⁶ vidaus reikalų ministras P. Valujevas lietuviškos spaudos draudimą įvedė ir kitose Rusijos imperijos gubernijose (žr. 4 dokumentą). Tačiau valstybiniai leidiniai nebuvo uždrausti. N. Miliutinas juos uždraudė 1866 m. sausio 30 d. raštu Nr. 273 (žr. 5 dokumentą), po to, kai pasirodė K. Donelaičio „Metai“, atspausdinti lotyniškais raidėmis⁷.

Visi aplinkraščiai draudė tik lotynišką-lenkišką raidyną. Tačiau lietuviškos knygos buvo spausdinamos ir gotiškais raidėmis. Vėliau lietuvių inteligentai bandė pritaikyti lotynišką-čekišką ar lotynišką-lietuvišką raidyną. Kiekvienu atveju įvairios Rusijos imperijos vyriausybės žinybos turėjo spręsti, ar galima tokiu raidynu spausdinti lietuviškas knygas, kol galų gale 1883 m. buvo nutarta, kad lietuviškos knygos negali būti spausdinamos jokių kitokių raidynu, išskyrus rusišką⁸.

1967 metais pasirodė tarybinio istoriko A. Tylos straipsnis drauge su publikacija apie lietuviškų spaudinių gotiškais raidėmis uždraudimą⁹. Autorius pateikė Vilniaus gubernatoriaus raštą, draudžiantį lietuviškas knygas gotiškais raidėmis. Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos 1872 m. gruodžio 20 d. raštas Nr. 5907 straipsnyje tik paminiamas, neatskleidžiant jo turinio, nenurodant, kuo jis skyrėsi nuo Vilniaus gubernatoriaus rašto. Be to, straipsnyje nieko nėra pasakyta apie konkrečias aplinkybes, kuriomis pasirodė šis draudimas.

Centriniame valstybiniame istoriniame archyve Leningradė Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos fonde (Nr. 776) saugoma byla „О воспрешени ввоза из заграницы изданий на жмудском языке, на печатанных готическим шрифтом“¹⁰. Joje esanti medžiaga ir leidžia atsakyti į nurodytus klausimus.

Lietuviškos knygos gotiškais raidėmis ilgą laiką nebuvo uždraustos. Todėl aštuntojo dešimtmečio pradžioje jų vis daugiau pradėdama įvežti į Lietuvą. Tiek muitinėms, tiek ir cenzūrai iškyla klausimas, ką su jomis daryti. Todėl 1872 m. spalio 31 d. raštu Nr. 538 specialus Vilniaus cenzorius užsienio leidiniams kreipėsi į Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą, prašydamas paaiškinti, ar lietuviškas knygas gotiškais raidėmis

⁶ CVIAL, f. 776, ap. 3, b. 206, l. 44; ap. 3, b. 206, l. 4—10. XIX a. pabaigos—XX a. pradžios archyvuiniuose dokumentuose ir literatūroje aplinkraštis Nr. 141 datuojamas rugsėjo 13 d. arba rugsėjo 23 d. Tai paaiškinama tuo, kad aplinkraštis pasirašytas 18 d., o išsiuntinėtas 23 d.

⁷ Ten pat, l. 30.

⁸ Zr. Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos 1883 m. kovo 11 d. raštas Nr. 1079, patvirtintas vidaus reikalų ministro (CVIAL, f. 776, ap. 20, b. 125, l. 19).

⁹ Tyla A. Min. straipsnis, p. 171—174.

¹⁰ CVIAL, f. 776, ap. 11, b. 136.

priskirti prie uždraustų knygų kategorijos, ar laikyti jas neuždraustomis ir bendra tvarka atiduoti tikrinti cenzūrai¹¹. Tuo klausimu buvo susirūpinęs stačiatikių vyresnysis šventikas A. Petkevičius.

Vyriausioji spaudos reikalų valdyba šį klausimą apsvarstė ir 1872 m. gruodžio 15 d. raštu Nr. 5604 davė atsakymą Vilniaus cenzoriui. Jame buvo nurodyta, kad „vyriausybei nepageidautina nei žemiečių sulenkėjimas, nei suvokietėjimas“¹². Todėl Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos taryba laikanti tikslinga „neleisti iš užsienio platinti Rusijoje žemaitiškų knygų, spausdintų nerusišku šriftu“¹³. 1872 m. gruodžio 20 d. raštu Nr. 5907 Vyriausioji spaudos reikalų valdyba šį nutarimą, patvirtintą vidaus reikalų ministro, išsiuntinėjo gubernatoriams (žr. 6 dokumentą). Šis aplinkraštis įpareigojo gubernatorius duoti atitinkamus nurodymus vietinei administracijai. Kaip tik po to ir pasirodė Vilniaus gubernatoriaus paskelbtas 1873 m. sausio 27 d. raštas Nr. 266 „vyriausiajam gubernijos viršininko kanceliarijos valdytojo padėjėjui“¹⁴. Šis raštas — tai tiksliai Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos aplinkraščio Nr. 5907 kopija. Pakeistas tik paskutinis sakiny.

Nemažas laimėjimas buvo 1880 m. balandžio 22 d.¹⁵ iš caro gautas leidimas spausdinti lietuvių kalba mokslinius ir literatūrinius darbus lotynišku raidynu (žr. 7 dokumentą).

Daugumos publikuojamų dokumentų originalai ištisai arba iš viso skelbiami pirmą kartą, nors kai kurių iš jų ištraukos lietuvių kalba buvo paskelbtos dar XIX a. pabaigoje¹⁶. Paskelbus šiuos dokumentus vienoje vietoje, tyrinėtojams ir asmenims, besidomintiems spaudos draudimu, lengviau bus jais naudotis.

1 dokumentas

Копия

С отношения Виленского, Ковенского, Гродненского и Минского Генерал-Губернатора и Главного Начальника Витебской и Могилевской губернии, от 6-го сентября 1865 года, за № 12299, к Министру Внутренних Дел.

Издавна подготовлявшийся в Северо-Западном крае и с 1861 года совершившиеся тяжелые события вызывали необходимость преобразований, которые Высочайше предначертаны и начаты моим предместником, Графом Михаилом Николаевичем Муравьевым. Цель этих преобразований — вернуть Северо-Западный край к историческому его прошедшему и следовательно искоренить все, что, обусловливая разрыв с ним, произвело последний мятеж. На пути к этой цели Граф Михаил Николаевич озаботился восстановлением поправленных Православия и Русской народности, и в то же время признал за нужное подержать древнюю историческую связь, существовавшую между Литвою

¹¹ Ten pat, l. 1.

¹² Ten pat, l. 3.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Tyla A. Min. straipsnis, p. 173.

¹⁵ CVIAL, f. 776, ap. 21, b. 730, l. 30—31.

¹⁶ Dokumentas apie lotyniškas literas lietuviškoje literatūroje. Perspausdinta „Varpo“, Tilžė, 1899.

и Русью. Для осуществления своей задачи Граф Михаил Николаевич указал решительное средство: в систему народного образования в Северо-Западном крае он внес требование, чрез посредство народных училищ, распространить между жмудинами, литвинами и латышами русскую отечественную грамотность и с нею дать собственную, племенную. Убедясь через ученых специалистов, что русская гражданская азбука лучше латино-польской удовлетворяет фонетическим требованиям литовских наречий, Граф предписал сменить одну на другую и поручил начальству Виленского Учебного Округа для первого опыта напечатать русскими гражданскими буквами для литвинов и жмудинов азбуку (абецеле), жмудско-русский букварь и жмудско-русский календарь, а для латышей латышско-русский букварь. В то же время Виленскому цензурному комитету он дал словесное приказание все книги и рукописи на жмудском, литовском и латышском наречиях, впредь до особого распоряжения, разрешать к печатанию не иначе, как буквами русской гражданской азбуки.

Избавить народные массы от колонизации, образовать их, сделать вполне грамотными, научить писать на племенных наречиях и на русском языке, который как государственный, сделался безусловно необходимым после положения 19-го февраля 1861 года, в этом состоит ближайшая задача русской цивилизации. Чтобы достигнуть этой цели и облегчить народу труд приобретения двойной грамотности нет лучшего способа как введение русской гражданской азбуки, чем и следует в особенности озаботиться в настоящее время, так как восстановление исторических и государственных прав этой азбуки в здешнем крае составит первый шаг к доставлению указанных выше целей; с древнейших времен, в церковно-славянской форме своей, азбука эта служила для написания литовских летописей и актов законодательных, судебных и дипломатических. Если она всегда служила и служит тому языку, который был и есть государственный в здешнем крае искони, то она же и должна служить всем местным наречиям и в настоящее время, когда Правительство желает сделать их из неписанных письменными, тем более, что народ возвышается до понимания этого нового благоденствия; не ценят его, не умеют отделаться от прежних заблуждений и враждебно смотрят на введение русской гражданской азбуки лишь немногие из представителей римско-католического духовенства.

Принимая все вышеозначенное во внимание, я признал необходимым:

1) Поручить Начальству Виленского Учебного Округа озаботиться изданием возможно большого числа книг и учебников для народного чтения на литовском и жмудском наречиях, но русскими буквами и

2) Предложить начальникам губерний, во первых, воспретить всем содержателям типографий, литографий и хромолитографий изготовлять в своих заведениях латино-польскими буквами как бы то ни было издания на литовском и жмудском наречиях; во вторых, употребить все зависящая от них меры запрещения ввоза, продажи и распространения каким бы то ни было путем всяких изданий на сказанных наречиях, латино-польскими буквами; и в третьих, объявить о таком распоряжении моем всем содержателям типографий, литографий и книгопродавцам, а в случае нарушения его, запрещенные издания конфисковать на основании сделанных предместником моим распоряжений; о нарушениях же мне доносить для дальнейших распоряжений.

Вместе с сим мною предложено Виленскому Цензурному Комитету принять на будущее время к постоянному и неуклонному исполнению словесное предложение моего предместника, чтобы все книги и руко-

писи на литовском, жмудском и латышском наречиях разрешались к напечатанию не иначе, как буквами русской гражданской азбуки.

О вышеизложенном почитаю долгом сообщить Вашему Превосходительству, покорнейше прося Вас, Милостный Государь, не признаете ли возможным сделать распоряжение о распространении означенных мер на остальные части Империи, в видах совершенного прекращения возможности издания Жмудско-Литовских книг польскими буквами.—
Подлинное подписал: Генерал-Адютант фон Кауфман.

Верно: Правитель Канцелярии Министра

Внутренних Дел Д. Любимов

Сверял: Начальник Отделения К. Стрельман

Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriaus bei Vitbebsko ir Mogiliovo gubernijų vyriausiojo viršininko 1865 m. rugsėjo 6 d. raštas Nr. 12299 vidaus reikalų ministrui.

Seniai ruošti ir 1861 m. prasidėję labai pavojingi įvykiai Šiaurės vakarų krašte pareikalavo būtinų pertvarkymų, kuriuos imperatoriaus nurodymu ir pradėjo vykdyti mano pirmtakas grafas Michailas Nikolajevičius Muravjovas. Šių pertvarkymų tikslas — grąžinti Šiaurės vakarų kraštą į jo istorinę praeitį ir sunaikinti viską, dėl ko nutrūko ryšiai su juo ir kilo paskutinis maištas. Siekdamas nurodyto tikslo, grafas Michailas Nikolajevičius pasirūpino sugrąžinti stačiatikybei ir rusų tautybei sutryptas jų teises ir tuo pačiu metu pripažino būtinu palaikyti senus istorinius ryšius, egzistavusius tarp Lietuvos ir Rusijos. Šiam tikslui įgyvendinti grafas Michailas Nikolajevičius nurodė ryžtingą priemonę: jis pareikalavo, kad liaudies švietimo sistema Šiaurės vakarų krašte per liaudies mokyklas skleistų žemaičių, lietuvių ir latvių tarpe rusišką, o kartu su juo ir jų tautybių raštą. Iš tos srities mokslininkų-specialistų sužinojės ir įsitikinęs, kad rusų pasaulietinė abėcėlė geriau už lotyniškąją-lenkiškąją patenkina lietuvių tarmių fonetinius reikalavimus, grafas raštiškai įsakė pastarąją pakeisti rusiškąja ir pavedė Vilniaus švietimo apygardos vadovybei pirmam bandymui išspausdinti rusiškomis pasaulietinėmis raidėmis abėcėlę lietuviams ir žemaičiams, žemaitišką-rusišką elementorių ir žemaitišką-rusišką kalendorių, o latviams — latvišką-rusišką elementorių. Tuo pat metu Vilniaus cenzūros komitetui jis žodžiu įsakė visas knygas ir rankraščius žemaičių, lietuvių ir latvių tarmėmis ateityje iki atskiro potvarkio leisti spausdinti tik rusiška pasaulietine abėcėle.

Išvauduoti liaudies mases iš polonizacijos, apšviesti jas, padaryti tikrai raštingas, išmokyti rašyti savo padermės tarpe ir rusų kalba, kuri, kaip valstybinė, tapo besąlygiškai privaloma po 1861 m. vasario 19 d. nuostatų — toks yra artimiausias rusiškos civilizacijos uždavinys. Šiam tikslui pasiekti ir palengvinti liaudžiai įsigyti dvejopą raštingumą nėra geresnio būdo, kaip įvesti rusišką pasaulietinę abėcėlę; tuo ir reikia ypatingai susirūpinti šiuo metu, nes istorinių ir valstybinių šios abėcėlės teisių šiame krašte grąžinimas sudarys pirmą žingsnį aukščiau nurodytam tikslui pasiekti; nuo seniausių laikų savo bažnytine slaviška forma ši abėcėlė buvo vartojama lietuvių metraščiams, įstatyminiams, teismo ir diplomatiniams aktams rašyti. Jeigu ši abėcėlė visada tarnavo ir tarnauja tai kalbai, kuri buvo ir yra valstybinė šiame krašte nuo senų laikų, tai ji ir turi būti vartojama visų vietinių tarmių ir šiuo metu, kuomet vyčiausybė nori jas iš neraštingų padaryti raštingomis, tuo labiau, kad liaudis supranta šitą naują geradarystę; nevertina jos, nesugeba atsikratyti anks-

tesnių klaidų ir priešiškažiūri į rusiškos pasaulietinės abėcėlės įvedimą tik nedaugelis Romos katalikų dvasininkijos atstovų.

Atkreipęs dėmesį į visa tai, kas aukščiau išdėstyta, aš pripažinau būtinu:

1) pavesti Vilniaus švietimo apygardos vyresnybei pasirūpinti išleisti kuo didesnį skaičių knygų ir vadovėlių liaudies skaitymui lietuvių ir žemaičių tarmėmis, bet rusiškomis raidėmis;

2) pasiūlyti gubernijų viršininkams: pirma, uždrausti visiems spaustuvų, litografijų ir chromolitografijų savininkams savo įmonėse spausdinti bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotyniškais-lenkiškais raidėmis; antra, panaudoti visas turimas priemones, kad būtų uždrausta bet koku būdu įvežti, parduoti ir platinti visus leidinius minėtomis tarmėmis lotyniškais-lenkiškais raidėmis; trečia, paskelbti apie šį mano potvarkį visiems spaustuvų, litografijų savininkams ir knygų pardavėjams, o jeigu šie pažeistų jį, uždraustus leidinius konfiskuoti, remiantis mano pirmtako patvarkymais; o apie pažeidėjus pranešti man dėl tolesnių nurodymų.

Kartu su tuo aš pasiūliau Vilniaus cenzūros komitetui ateityje nuolatos nenukrypstamai vykdyti mano pirmtako žodinį nurodymą, kad visos knygos ir rankraščiai lietuvių, žemaičių ir latvių tarmėmis būtų leidžiami spausdinti tik rusų pasaulietine abėcėle.

Apie tai, kas aukščiau išdėstyta, laikau pareiga pranešti Jūsų Prakilnybei, nuolankiai prašydamas Jūsų, Gerbiamasis Pone, ar nepripažintumėte galimu duoti patvarkymą, kad čia nurodytos priemonės būtų įvestos likusiose imperijos dalyse, kad tuo būtų visiškai panaikinta galimybė leisti žemaitiškas-lietuviškas knygas lenkiškais raidėmis.

Originalą pasirašė: Generolas adjutantas fon Kaufmanas.

Nuorašas tikras: Vidaus reikalų ministro

kanceliarijos valdytojas D. Liubimovas

Sutikrino: Skyriaus viršininkas K. Strolmanas

2 d o k u m e n t a s

Письмо К. фон Кауфмана князю Черкасскому

Виленский, Ковенский, Гродненский
и Минский Генерал-Губернатор
Главный Начальник
Витебской и Могилевской
губернии

По Общей Канцелярии
Отделение III

6 Сентября 1865 года

№ 12290

В г. Вильне

Господину Председательствующему в Правительственной Комиссии Внутренних и Духовных Дел в Царстве Польском Князю Черкасскому

Издавна буквами русской гражданской азбуки.

Считаю нелишним уяснить значение этой меры. Латино-польская азбука введена римско-католическим духовенством не изначала. До появления и распространения кальвинского вероучения, народ коснел в невежестве. Только в отпор кальвинизму, латинское духовенство стало учить латино-польской азбуке, печатало ею молитвенные книги на племенных наречиях и распространяло их в народе для костельного

и домашнего употребления. Впоследствии, когда это духовенство уступило сторонним влияниям и устремилось к достижению не только экклезиастических и канонических, но и польско-шляхетских целей, оно, при помощи азбуки, стало проводить в народе польский язык и распространять в нем польские книги извращенного исторического, нередко даже возмутительного содержания. Но и эта латино-польская грамота допускалась настолько, что до письменного употребления возвышала только тех, которые совершенно поддавались полонизации, т. е. отказывались от племенного происхождения, меняли литовские фамилии на польские или довольствовались переменою литовских окончаний на польские в фамильных именах и забывали родной язык на половину. Таким образом латино-польская азбука была сильнейшим орудием полонизации.

Избавить (далее как в I документе) я признал необходимым: 1) Окончательно подтвердить вместе с сим Виленскому Цензурному Комитету навсегда и неуклонно принять к исполнению словесное приказание моего предместника.

(Далее как в I документе)

3) Предложить (...), а в случае нарушения ею запрещенные издания немедленно конфисковать, а нарушителях же доводить до моего сведения, для дальнейших распоряжений.

О вышеизложенном, почитая долгом сообщить Вашему Сиятельству, имею честь покорнейше просить Вас, Милостивый Государь, не оставить оказать с вашей стороны содействие, чтобы в пределах Царства Польского отнюдь не допускалось печатание и издание молитвенных и учебных книг на жмудском и литовском наречиях польскими буквами, а равно и ввоза таковых из других мест.

Генерал-Адъютант (подписал) Фон-Кауфман. Верно: г. Варшава 12 января 1901 г., Начальник Архива старых дел при канцелярии Варшавского Генерал-Губернатора (подписал) К. Хвойницкий.

Верно: Правитель Канцелярии Министра
Внутренних Дел Д. Любимов

Сверил: Начальник Отделения К. Стрельман

Vilniaus, Kauno, Gardino bei
Minsko generalgubernatoriaus
ir Vitebsko bei Mogiliovo
gubernijų vyriausiasis viršininkas

Bendroji kanceliarija
III skyrius

1865 m. rugsėjo 6 d.
Nr. 12298
Vilnius

Ponui vidaus ir dvasinių reikalų
vyriausybės komisijos pirmininkui
Lenkijos Karalystėje kunigaikščiui
Cerkaskiui

Nuo seno (toliau kaip I dokumente) rusiškos pasaulietinės abėcėlės raidėmis.

Laikau reikalingu paaiškinti šios priemonės reikšmę. Lotyniška-lenkiška abėcėlė įvesta Romos katalikų dvasininkų ne iš karto. Iki pasirodė ir išplito kalvinų tikėjimas, liaudis buvo visai tamsi. Tikslai pradėjusi kovoti prieš kalvinizmą, katalikų dvasininkija ėmė mokyti lotyniškos-lenkiškos abėcėlės, spausdinti vietinėmis tarmėmis maldaknyges šia abėcėle ir platinti jas liaudyje, kad jos būtų vartojamos bažnyčioje ir na-

muose. Vėliau, kai ši dvasininkija pasidavė pašalinei įtakai ir ėmė siekti ne tiktai bažnytinių ir kanoninių, bet ir lenkiškų-šlėktiškų tikslų, ji su abėcėlės pagalba pradėjo skleisti liaudyje lenkų kalbą ir platinti lenkiškas knygas iškraipyto istorinio, o neretai net ir kurstomojo turinio. Tačiau ir šis lotyniškas-lenkiškas raštingumas buvo leidžiamas tiek, kad jį galėjo įgyti tik tie, kurie visiškai pasiduodavo polonizacijai, t. y. atsiskaidavo savo tautybės, keitė lietuviškas pavardes į lenkiškas arba pasitenkindavo pavardžių lietuviškų galūnių sulenkinimu ir dalinai užmiršdavo savo gimtąją kalbą. Taigi, lotyniška-lenkiška abėcėlė buvo galingas lenkinimo įrankis.

(Toliau kaip I dokumente) pripažinau būtinu:

1) Šiuo galutinai patvirtintų Vilniaus cenzūros komitetui, kad jis visada ir nenukrypstamai vykdytų mano pirmtako žodinį įsakymą.

(Toliau kaip I dokumente).

3) Pasiūlyti (...), o jeigu tai būtų pažeista, uždraustus leidinius tuojau konfiskuoti ir apie pažeidėjus pranešti man dėl tolesnių patavarkymų.

Laikydamas pareiga pranešti Jūsų Šviesybei apie tai, kas aukščiau išdėstyta, turiu garbė nuolankiai prašyti Jūsų, Maloningasis Pone, neatsisakyti iš savo pusės suteikti paramą, kad Lenkijos Karalystėje nuo šiolei nebūtų leidžiama spausdinti ir išleisti maldaknygių ir mokymo knygų žemaičių ir lietuvių tarmėmis lenkiškomis raidėmis, taip pat tokias knygas įvežti iš kitur.

Generolas-adjutantas fon Kaufmanas

Nuorašas tikras: Varšuva, 1901 m. sausio 12 d.

Senųjų dokumentų archyvo prie Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarijos viršininkas K. Chvoinicikis

Nuorašas tikras: Vidaus reikalų ministro

kanceliarijos valdytojas D. Liubimovas

Sutikrinau: Skyriaus viršininkas K. Strolmanas

3 d o k u m e n t a s

К о п и я

С отношения Виленского, Ковенского, Гродненского и Минского Генерал-Губернатора и Главного Начальника Витебской и Могилевской губерний к Прибалтийскому Генерал-Губернатору от

6 Сентября 1865 года за № 12300

Издавна (далее как в I документе) я признал необходимым:

1) Окончательно подтвердить вместе с сим Виленскому Цензурному Комитету навсегда и неуклонно принять к исполнению словесное приказание моего предместника.

(Далее как в I документе)

и 3) Предложить (...), а в случае нарушения сего, запрещения издания немедленно конфисковать, о нарушителях-же доводить до моего сведения для дальнейших распоряжений.

О вышеизложенном почитая долгом сообщить Вашему Сиятельству, имею честь покорнейше просить Вас, Милостивый Государь, не оставить оказать с Вашей стороны содействие, чтобы в пределах верен-

ного Вашему управлению края отнюдь не допускалось печатание и издание молитвенников и учебных книг на жмудском и литовском наречиях польскими буквами, а равно и ввоз таковых из других мест.

Верно: Правитель Канцелярии Министра
Внутренних Дел Д. Любимов

Сверил: Начальник Отделения К. Строльман

Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriaus bei Vitebsko ir Mogiliovo gubernijų vyriausiojo viršininko 1865 m. rugsėjo 6 d. raštas Nr. 12300 Pabaltijo generalgubernatoriui

Nuo seno (toliau viskas taip, kaip I dokumente) pripažinau būtinu:

1) Šiuo galutinai patvirtinti Vilniaus cenzūros komitetui, kad jis visada ir nenukrypstamai vykdytų mano pirmtako žodinį įsakymą.

(Toliau kaip I dokumente) ir

3) Pavesti (. . .), o jeigu tai būtų pažeista, uždraustus leidinius tuojau konfiskuoti ir apie pažeidėjus pranešti man dėl tolesnių patvarkymų.

Laikydamas pareiga pranešti Jūsų Sviesybei apie tai, kas aukščiau išdėstyta, turiu garbę nuolankiausiai prašyti Jūsų, Maloningasis Pone, neatsisakyti iš savo pusės suteikti paramą, kad Jums patikėto krašto ribose nuo šiolei nebūtų leidžiama spausdinti ir išleisti maldaknygių ir mokyimo knygų žemaičių ir lietuvių tarmėmis lenkiška abėcėle, taip pat tokių knygų įvežti iš kitur.

Nuorašas tikras: Vidaus reikalų ministro
kanceliarijos valdytojas D. Liubimovas

Stutikrinau: Skyriaus viršininkas K. Strolmanas

4 d o k u m e n t a s

Циркуляр Министерства Внутренних Дел
от 23 Сентября 1865 г. № 141

Главный Начальник Северо-Западного края уведомил меня, что для большого слияния Жмудинов, Литвинов и Латышей с русскими жителями того края и для распространения русского языка и племенных наречий между жителями губерний упомянутого края, им предложено начальниками сих губерний, сделать следующие распоряжения:

1) воспретить всем содержателям типографий, литографий и хромо-литографий изготовлять в своих заведениях какие бы то ни были издания, на литовском и жмудском наречиях, латино-польскими буквами;

2) употребить все зависящая от начальников губернии меры запрещения ввоза, продажи и распространения каким бы то ни было путем упомянутых в первом пункте изданий, и

3) объявить о таковом распоряжении всем содержателям типографий, литографий и книгопродавцам, и в случае нарушения сего распоряжения, конфисковать запрещаея издания.

Признавая с своей стороны полезным, распространить вышеизложенные меры и во вверенной Вашему Превосходительству губернии, имею честь уведомить об этом Вас, Милостивый Государь, для зависящего распоряжения.

Верно: Правитель Канцелярии Министра
Внутренних Дел Д. Любимов

Сверил: Начальник Отделения К. Строльман

Vidaus reikalų ministerijos
1865 m. rugsėjo 23 d. aplinkraštis Nr. 141

Siaurės vakarų krašto vyriausiasis viršininkas pranešė man, jog, norėdamas suartinti žemaičius, lietuvius ir latvius su to krašto gyventojais rusais bei siekdamas, kad paplistų rusų kalba ir vietinės tarmės minėto krašto gubernijų gyventojų tarpe, jis pasiūlė tų gubernijų viršininkams duoti tokius patvarkymus:

1) uždrausti visiems spaustuvių, litografijų ir chromolitografijų savininkams spausdinti savo įmonėse bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotyniškomis-lenkiškomis raidėmis;

2) imtis visų nuo gubernijų viršininkų priklausančių priemonių, kad būtų uždrausta įvežti, pardavinėti ir platinti bet kuriuo būdu pirmame punkte minėtus leidinius ir

3) pranešti apie šį potvarkį visiems spaustuvių, litografijų savininkams bei knygų pardavėjams ir šio potvarkio pažeidimo atvejais konfiskuoti uždraustuosius leidinius.

Pripažindamas, jog naudinga aukščiau išvardintas priemones įvesti ir Jūsų Prakilnybei patikėtoje gubernijoje, turiu garbę iš savo pusės pranešti apie tai Jums, Maloningasis Pone, kad duotumėte atitinkamus nurodymus.

Aplinkraštis tikras: Vidaus reikalų ministro
kanceliarijos valdytojas D. Liubimovas

Sutikrinau: Skyriaus viršininkas K. Strolmanas

5 d o k u m e n t a s

Копия письма Статс-Секретаря
Н. А. Милютина к Министру Народного Просвещения
Статс-Секретарю Головину, от 30 Января 1866 г., за № 273

Государь Император, по случаю возникшего вопроса о снабжении литовскими учебными книгами народных училищ Августовской и соседних губерний и о печатании вообще пособий для изучения литовского языка, Высочайше повелеть соизволил, чтобы на будущее все казенные издания на литовских наречиях печатались непременно русскими буквами, как уже принято в последнее время не только для правительственных, но и для частных литовских изданий.

При этом дошло до Высочайшаго сведения, что Императорскою Академиею Наук издано недавно собрание стихотворений литовского поэта Донелайтиса латинскими буквами. Не касаясь филологических исследований, сопровождающих означенное издание и имеющих специальное значение, Его Величество изволил заметить, что печатание в России, на казенный счет, полных литовских сочинений латинским алфавитом по настоящим обстоятельствам не должно быть допускаемо и потому Высочайше повелеть соизволил — объявить о сем для руководства Академии Наук.

Valstybės sekretoriaus N. A. Miliutino 1866 m. sausio 30 d. raštas Nr. 273 liaudies švietimo ministrui valstybės sekretoriui Goloviniui

Viešpats imperatorius, iškilus klausimui dėl Augustavo ir gretimų gubernijų liaudies mokyklų aprūpinimo lietuviškomis mokytais knygomis bei priemonių lietuvių kalbai mokytis spausdinimo apskritai, malonėję įsakyti, kad ateityje visi valdiniai leidiniai lietuvių tarmėmis

būtų spausdinami būtinai rusiškomis raidėmis, kaip jau pastaruoju laiku daroma ne tik vyriausybinuose, bet ir privačiuose lietuviškuose leidiniuose.

Tuo pat metu Imperatoriui tapo žinoma, kad Imperatoriškoji mokslų akademija neseniai išleido lietuvių poeto Donelaičio eilių rinkinį lotyniškomis raidėmis. Nekalbėdamas apie filologinius tyrinėjimus, kurie yra šiame leidinyje ir turi specialią reikšmę, Jo Didenybė malonėjo pastebėti, kad spausdinti Rusijoje valstybės lėšomis išstisus lietuviškus kūrinius lotyniška abėcėle dabartinėmis sąlygomis neturi būti leidžiama, ir todėl malonėjo įsakyti pranešti apie tai Mokslų akademijai, kad ji tuo vadovautųsi.

6 d o k u m e n t a s

М. В. Д.
Главное управление
по
делам печати
20 декабря 1872 г.
№ 5907

Циркулярно

Господину Начальнику губернии

Распоряжением Г. бывшего Министра Внутренних Дел, объявленным в циркуляре от 23 сентября 1865 г. за № 141, воспрещено всем содержанием типографий, литографий и т. п. заведений изготовлять какие бы то ни было издания на литовском и жмудском наречиях латинско-польскими буквами, а равно воспрещен ввоз и распространение подобных изданий из за-границы.

Ныне начали появляться из за-границы разного рода издания на жмудском языке, напечатанные готическим шрифтом. Так как существующее воспрещение употребления польского алфавита при печатании жмудских и латышских книг имело целью замену этого алфавита русским, в видах большого сближения жмудинов и латышей с русскими жителями, то Совет Главного Управления по делам печати и в отношении немецкого шрифта признал необходимым держаться указанного циркуляром за № 141 направления, воспретив впредь ввоз из за-границы изданий на жмудском языке, напечатанных готическим шрифтом.

О таковом заключении Совета, утвержденном Г. Министром Внутренних Дел, Главное Управление по делам печати имеет честь уведомить Ваше [Превосходительство] для зависящего распоряжения, в дополнение к циркуляру за № 141.

Подписал: Исправляющий должность
Начальника Главного Управления
по делам печати Лонгинов

Скрепил: Правитель Дел Ю. Богушевич

Верно: Помощник Правителя Дел

VRM
Vyriausioji spaudos
reikalų valdyba
1872 m. gruodžio 20 d.
Nr. 5907

Aplinkraščio teisėmis

Ponui gubernijos viršininkui

P(ono) buvusio vidaus reikalų ministro potvarkiu, paskelbtu 1865 m. rugsėjo 23 d. aplinkraštyje Nr. 141, uždrausta visiems spaustuvių, litografijų ir kitų panašių įmonių savininkams spausdinti bet kokius leidi-

nus lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotyniškėmis-lenkiškėmis raidėmis ir kartu uždrausta įvežti ir platinti panašius leidinius iš užsienio.

Dabar ėmė rodytis iš užsienio įvairūs leidiniai žemaičių kalba, spausdinti gotišku šriftu. Kadangi galiojantis draudimas naudoti lenkų abėcėlę, spausdinant žemaitišką ir latvišką knygas, turėjo tikslą pakeisti šią abėcėlę rusiškąja, kad žemaičiai ir latviai labiau suartėtų su rusais, tai Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos taryba ir vokiško šrifto atžvilgiu pripažino būtinu laikytis aplinkraščio Nr. 141 nurodytos krypties, uždraudžiant ateityje įvežti iš užsienio leidinius žemaičių kalba, spausdintus gotišku šriftu.

Apie šią Tarybos išvadą, patvirtintą p(ono) vidaus reikalų ministro, Vyriausioji spaudos reikalų valdyba turi garbę pranešti Jūsų Prakilnybei, kad būtų duoti atitinkami nurodymai, papildantieji aplinkraštyje Nr. 141.

Pasirašė: Einantis Vyriausiosios spaudos reikalų
valdybos viršininko pareigas Longinovas

Patvirtino: Reikalų vedėjas J. Boguševičius

Nuorašas tikras: Reikalų vedėjo padėjėjas

7 d o k u m e n t a s

Копия отношения Министерства Народного
Просвещения к Президенту Императорской Академии
Наук от 27 апреля 1880 г., за № 141

Академик Императорской Академии Наук, Тайный Советник Грот, обратился в Министерство Народного Просвещения с ходотайством о разрешении печатать учено-латинским шрифтом (преимущественно по системе Шлейхера) литовские труды научного и литературного характера, не имеющие отношения к местной народной словесности, так как существующее запрещение печатать литовские сочинения латинским алфавитом оказалось крайне неудобным, вызывая часто необходимость отказывать в просьбах, которые сами по себе заслуживали бы удовлетворения.

Министр Внутренних Дел, с которым сделано было по сему предмету сношение, отозвался, что он со своей стороны не встречает препятствий к исходатайствованию Высочайшего разрешения на печатание Академиею Наук ученых трудов по литовскому языку и литературе общепотребительным латинским алфавитом, приспособленным к звукам литовского языка, но с тем однако же, чтобы подобные издания не были распространяемы в массе литовского населения Северо-Западного и Привисляскаго краев.

Государь Император, по всеподданнейшему о сем докладу Г бывшего Министра Народного Просвещения, Действительного Тайного Советника графа Толстого, в 22 день текущего Апреля, Высочайше соизволил на изменение нынешнего порядка печатания ученых трудов по литовскому языку русским шрифтом, допущением для таких трудов общепотребительного учено-латинского алфавита, с соблюдением указанного Статс-Секретарем Маковым условия.

Liaudies švietimo ministro 1880 m. balandžio 27 d. raštas Nr. 141
Imperatoriškosios mokslų akademijos prezidentui

Imperatoriškosios mokslų akademijos akademikas, slaptasis patarėjas Grotas kreipėsi į liaudies švietimo ministeriją su prašymu leisti spausdinti moksliniu lotynišku raidynu (daugiausia pagal Sleicherio sistemą) mokslinio ir literatūrinio pobūdžio lietuviškus veikalus, neturinčius ryšio su vietine liaudies literatūra, nes esantis draudimas spausdinti lietuviškus kūrinius lotyniška abėcėle yra labai nepatogus, dažnai verčiantis nepatenkinti prašymų, kuriuos vertėtų patenkinti.

Vidaus reikalų ministras, su kuriuo šiuo klausimu buvo susižinota, pareiškė nuomonę, kad jis iš savo pusės sutinka tarpininkauti, prašant Imperatorių leisti Mokslų akademijai spausdinti mokslinius darbus lietuvių kalbos ir literatūros klausimais visuotinai vartojamu lotynišku raidynu, pritaikytu lietuvių kalbos garsams išreikšti, tačiau su ta sąlyga, kad panašūs leidiniai nebūtų platinami lietuvių gyventojų tarpe Šiaurės vakarų ir Pavyslio kraštuose.

Viešpats imperatorius, išklausęs ištikimiausio valdinio, p(ono) buvusio liaudies švietimo ministro, tikrojo slaptojo patarėjo grafo Tolstojaus pranešimą, šių metų balandžio 22 d. teikėsi sutikti pakeisti dabartinę mokslinių darbų lietuvių kalbos srityje rusišku raidynu spausdinimo tvarką ir leisti tokius darbus spausdinti visuotinai vartojama moksline lotyniška abėcėle, tačiau prisilaikant valstybės sekretoriaus Makovo [vidaus reikalų ministro] nurodytų sąlygų.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko
universitetas
Lietuvos TSR istorijos katedra

[teikta
1968 m. sausio mėn.